

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

بخش علوم اجتماعی

پایان نامه تحصیلی جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته جامعه
شناسی

بررسی مردم نگارانه خرده فرهنگ مصرف تریاک در شهر کرمان: کاربرد
روش شناسی نظریه زمینه ای

مؤلف: منوچهر رفیعی ساردوئی

استاد راهنما:

دکتر داریوش بوستانی

استاد مشاور:

دکتر حامد بخشی

شهریور ماه ۱۳۹۱

تقدیم به :

پدرم

ابراهیم

و مادرم

زیبا

که چون ابر سایه گستر زندگیم بوده اند

و بدون بدرقه نگاهشان قدم هایم از رفتن باز مرماند

عزیزانم که تنها افتخارم ، فرزند رآناخ است

تقدیم به :

استاد فرهیخته، دکتر داریوش بوستانی که رفتار

فروتنامه، صمیمی و بی آرایششان، آموختنی فراوان

داشت.

تشکر و قدر دانی:

«مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ»

بدین وسیله از انسان راستین، معلم فداکار، استاد گرانقدر و دلسوز جناب آقای دکتر داریوش بوستانی که در این مسیر سخت مرا راهنمایی و همراهی فرموده اند نهایت تشکر و قدردانی را دارم.

هم چنین از جناب آقای دکتر حامد بخشی که مشاوره این پایان نامه را بر پذیرفته اند، کمال تشکر را دارم.

در پایان از همه ی اساتید و کارکنان محترم بخش علوم اجتماعی دانشگاه پیام نور مشهد، خصوصاً جناب آقای دکتر نادر صنعتی، جناب آقای دکتر عبدالحسین تفضلی و همچنین گارشناس محترم تحصیلات تکمیلی، سر کار خانم رضایی فر که دلسوزانه با بنده همکاری داشته اند و همچنین از اساتید محترم بخش علوم اجتماعی دانشگاه شهید باهنر کرمان که با گشاده رویی تمام یاریم کرده اند، سپاسگزارم.

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی خرده فرهنگ مصرف تریاک در شهر کرمان، با روش مردم نگاری انجام گرفت. در این تحقیق برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش شناسی نظریه زمینه ای استفاده شده است. روش نمونه گیری در این پژوهش، روش نمونه گیری کیفی هدفمند و نمونه گیری نظری است. داده های این تحقیق با استفاده از معیار اشباع نظری از تعداد ۲۲ نفر از افراد میان سال به بالای شهر کرمان که سابقه مصرف تریاک داشته اند، جمع آوری شده است. یافته های این پژوهش شامل ۱۸ مقوله زیر می باشند.

۱- تریاک به مثابه ی دارو، ۲- تریاک از اقلام پذیرایی، ۳- فشار هنجاری، تایید و ترغیب به مصرف، ۴- تحولات در حوزه ابزار مصرف، ۵- نوسان کیفیت و قیمت، ۶- تغییر و تحول در حوزه مکان های مصرف، ۷- تحولات در حوزه ی طرز تهیه تریاک، ۸- جنسیت و مصرف، ۹- سن و مصرف، ۱۰- سلسله مراتب اجتماعی و مصرف، ۱۱- گفتگوهای محفلی (گفتگوهای منقلی)، ۱۲- تریاک، ابزار غلبه، ۱۳- تریاک، ابزار خودکشی ۱۴- مصرف تخریب گر، ۱۵- تریاک، هم درد و هم درمان، ۱۶- خاصیت وسوسه انگیزی و وابسته سازی، ۱۷- ارجحیت تریاک، ۱۸- استراتژی های مشروع سازی مصرف.

به طور کلی بخشی از رفتارهای مصرفی، الگوهای رفتاری و شرایط مصرف تریاک، تغییراتی را به خود دیده است. مرزبندی های جنسیتی و سنی تغییر کرده است. مکان های مصرف از عمومی به حوزه های خصوصی منتقل شده است. رابطه ی مصرف و سلسله مراتب اجتماعی افراد ضعیف گردیده و همچنین کیفیت و قیمت تریاک نوسانان زیادی داشته که خود منجر به برخی تغییرات رفتاری نیز شده است، اما همچنان نگرش ها نسبت مصرف تریاک مثبت است و مصرف کنندگان در مقایسه با مواد مخدر صنعتی، اولویت خاصی برای مصرف آن قایل هستند.

کلید واژه ها

مردم نگاری، خرده فرهنگ، تریاک، مصرف، اعتیاد، کرمان

فصل اول: کلیات..... ۱

- ۱-۱- مقدمه..... ۲
- ۲-۱- بیان مسأله..... ۲
- ۳-۱- ضرورت انجام تحقیق..... ۵
- ۴-۱- اهداف تحقیق..... ۷
- ۵-۱- فرضیات و سوالات تحقیق..... ۷
- ۶-۱- تعریف مفاهیم و اصطلاحات..... ۸

فصل دوم: پیشینه نظری و تجربی..... ۱۱

- ۱-۲- پیشینه نظری و تجربی..... ۱۲
- ۲-۲- تحقیقات داخلی..... ۱۲
- ۳-۲- نقد و بررسی تحقیقات داخلی..... ۲۱
- ۴-۲- تحقیقات خارجی..... ۲۲
- ۵-۲- نقد و بررسی تحقیقات خارجی..... ۲۸
- ۶-۲- نظریه ها و سنت های نظری پیرامون اعتیاد..... ۲۹
- ۱-۶-۲- نظریه های زیست شناختی..... ۳۰
- ۲-۶-۲- نظریه روان شناختی..... ۳۰
- ۳-۶-۲- نظریه های جامعه شناختی..... ۳۱
- ۱-۳-۶-۲- نظریه انحرافات مرتون..... ۳۱
- ۲-۳-۶-۲- نظریه ی برچسب زنی..... ۳۱

- ۳۲..... نظریه اختلال هنجاری (آمومی)..... ۲-۶-۳-۳
- ۳۲..... نظریه یادگیری..... ۲-۶-۳-۴
- ۳۳..... نظریه اوقات فراغت..... ۲-۶-۳-۵
- ۳۳..... فرصت های نابرابر..... ۲-۶-۳-۶
- ۳۴..... نظریه ناکامی منزلتی..... ۲-۶-۳-۷
- ۳۵..... تریاک و سابقه آن در جهان و ایران..... ۲-۷-۱
- ۳۶..... خشخاش و مناطق کشت و تولید آن..... ۲-۷-۱
- ۳۷..... تریاک..... ۲-۷-۲
- ۳۹..... سابقه تریاک در ایران..... ۲-۷-۳

فصل سوم: روش تحقیق..... ۴۲

- ۴۳..... روش اجرای تحقیق..... ۳-۱-۱
- ۴۴..... مردم نگاری..... ۳-۱-۱-۱
- ۴۶..... نظریه زمینه ای..... ۳-۱-۲
- ۴۸..... کاربرد روش شناسی نظریه زمینه ای..... ۳-۲-۲
- ۴۸..... روش گرد آوری داده ها..... ۳-۳-۳
- ۵۰..... میدان تحقیق..... ۳-۴-۴
- ۵۰..... مشارکت کنندگان..... ۳-۵-۵
- ۵۱..... روش نمونه گیری..... ۳-۶-۶
- ۵۲..... روش تجزیه و تحلیل داده ها..... ۳-۷-۷
- ۵۴..... قابلیت اعتماد..... ۳-۸-۸

فصل چهارم: یافته های تحقیق..... ۵۶

- ۵۷..... تریاک به مثابه ی دارو..... ۴-۱-۱

- ۶۷-۲-۴- تریاک از اقلام پذیرایی.....
- ۶۷-۱-۲-۴- پذیرایی با تریاک در فضای عمومی.....
- ۷۲-۲-۲-۴- پذیرایی با تریاک در فضای خصوصی.....
- ۷۳-۳-۴- فشار هنجاری، تایید و ترغیب به مصرف.....
- ۷۷-۴-۴- تحولات در حوزه ابزار مصرف.....
- ۸۱-۵-۴- نوسان کیفیت و قیمت.....
- ۸۱-۱-۵-۴- نوسان کیفیت.....
- ۸۵-۲-۵-۴- نوسان قیمت.....
- ۸۶-۶-۴- تغییر و تحول در حوزه مکان های مصرف.....
- ۸۶-۱-۶-۴- مصرف در مکان های عمومی و طبیعی.....
- ۸۷-۲-۶-۴- مصرف در شیره کش خانه ها.....
- ۸۹-۷-۴- تحولات در حوزه ی طرز تهیه تریاک.....
- ۹۳-۸-۴- جنسیت و مصرف.....
- ۹۹-۹-۴- سن و سال و مصرف.....
- ۹۹-۱-۹-۴- سن و سال مصرف کنندگان تریاک قبل از انقلاب.....
- ۱۰۱-۲-۹-۴- سن و سال مصرف کنندگان تریاک بعد از انقلاب.....
- ۱۰۶-۱۰-۴- سلسله مراتب اجتماعی و مصرف.....
- ۱۰۶-۱-۱۰-۴- سلسله مراتب اجتماعی و مصرف در گذشته.....
- ۱۰۹-۲-۱۰-۴- سلسله مراتب اجتماعی و مصرف طی چند دهه اخیر.....
- ۱۱۲-۱۱-۴- گفتگوهای محفلی (گفتگوهای منقلی).....
- ۱۱۸-۱۲-۴- تریاک، ابزار غلبه (خاصیت مغلوب سازی).....
- ۱۲۲-۱۳-۴- تریاک، ابزار خودکشی.....
- ۱۲۵-۱۴-۴- مصرف تخریب گر.....
- ۱۳۰-۱۵-۴- تریاک، هم درد و هم درمان.....
- ۱۳۲-۱۶-۴- وسوسه انگیزی و وابسته سازی.....
- ۱۳۷-۱۷-۴- ارجحیت تریاک.....

۱۴۱	.....	۱۸-۴- استراتژی های مشروع سازی مصرف
۱۴۶	.....	فصل پنجم: جمع بندی و نتیجه گیری
۱۴۷	.....	۱-۵- نتیجه گیری و بحث
۱۵۸	.....	۲-۵- پیشنهادات
۱۶۱	.....	منابع

فصل اول :

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

اعتیاد یکی از مهمترین انحرافات اجتماعی محسوب می شود که پایه و اساس بسیاری از آسیب ها و معضلات اجتماعی در سطح جامعه است. اعتیاد پیش از آنکه پدیده ای روانی و شخصیتی باشد، یک پدیده اجتماعی است (صدیق سروستانی، ۱۳۸۵). اعتیاد یا به تعبیری بهتر سوء مصرف مواد مخدر پدیده ای اجتماعی است که در جهان امروز گریبانگیر بسیاری از جوامع است و آمارهای بسیار زیاد سوء مصرف مواد مخدر و مواد توهم زای شیمیایی، در جهان امروز تصدیقی بر این ادعاست. بنابراین بی ارتباط نخواهد بود اگر بگوییم که سوء مصرف مواد مخدر بیشتر عرصه های زندگی بشر امروز را مورد تهدید جدی قرار داده است. مواردی چون فراگیری مصرف، بروز بیماریهای خطرناکی نظیر ایدز، ورود مواد صنعتی و آزمایشگاهی (مانند اکس، شیشه) و محبوبیت مصرف سیگار و تریاک نزد جوانان، همه مویده این مطلب است. در این بین افزایش میزان سوء مصرف مواد مخدر در ایران به ویژه در سالهای اخیر تبعات و معضلات چندی را برای جامعه امروزی به دنبال داشته است. چرا که این پدیده علاوه بر این که به لحاظ فیزیکی سلامت افراد را تهدید می کند، ارزش های فرهنگی جامعه مانند اعتماد، همبستگی، مشارکت اجتماعی را نیز به چالش می کشد (جهانگیری، ۱۳۹۰: ۱۲۹).

تحقیق حاضر مبتنی بر روش شناسی کیفی است. از آنجا که برای به دست آوردن فهم پدیده های اجتماعی از جمله اعتیاد، رویکرد کیفی مفید خواهد بود و از طرفی از آنجا که از روش مردم نگاری برای بررسی خرده فرهنگ اعتیاد، خصوصاً خرده فرهنگ مصرف تریاک در ایران استفاده مؤثری نشده است، بهره گیری از این رویکرد می تواند فهم و بینش جدیدی پدید آورد.

۱-۲- بیان مسأله

دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۵ گزارش داد که ایران دارای بالاترین میزان شیوع اعتیاد به تریاک و هروئین در جهان است. در ایران از هر ۱۷ نفر جمعیت یک نفر به طور مرتب مواد مخدر مصرف می کند و ۲۰ درصد افراد ۱۵ تا ۶۰ ساله درگیر مسأله مواد

مخدرند (Macdonald, 2007). از زمانی که مصرف مواد مخدر به عنوان یک مسأله ای اجتماعی^۱ شناخته شده، تلاش های فراوانی برای تبیین این مسأله و علت وابستگی برخی از افراد به این مواد صورت گرفته است. برخی این امر را بیماری، برخی آن را مشکلی رفتاری، عده ای دیگر آن را دارای ریشه های ژنتیکی و گروهی دیگر عوامل محیطی را تعیین کننده می دانند. در کنار این ها، افرادی هم معتقدند یک واکنش سازگاری یا یک بحران شخصیتی است و جمعی هم آن را در یک بافت فرهنگی بررسی می کنند (سروستانی، ۱۳۸۸).

کشور ما ایران نیز به سبب همجواری و داشتن طولانی ترین مرز مشترک با دو کشور تولید کننده مواد مخدر (افغانستان و پاکستان)، پیوسته در معرض تهدید سوء مصرف مواد مخدر بوده است. به طوری که از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی تا کنون بیش از ۳ میلیون نفر در ارتباط با جرایم مواد مخدر دستگیر شده اند، که دستگیری حدود ۲/۷ میلیون نفر از آنها طی سال های ۱۳۶۸-۱۳۸۲ بوده است. ۶۵ درصد از این تعداد دستگیری ها را معتادان و ۳۴ درصد آنها را افراد قاچاقچی تشکیل می دهند. بر اساس آمارهای ستاد مبارزه با مواد مخدر، مجموع کشفیات مواد مخدر جمهوری اسلامی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی (۱۳۵۸-۱۳۸۲) تقریباً معادل ۴۶۶۰ تن است. اگر این میزان مواد مکشوفه را حداکثر ۲۰ درصد مواد مخدر در طی ۲۵ سال گذشته به منظور مصرف داخلی و ترانزیت به کشورهای اروپایی و آمریکا وارد کشور شده است، مجموع تولید تریاک در افغانستان بین سال های ۲۰۰۴-۱۹۸۶ برابر با ۴۴۲۵۵ تن است که در برابر میزان کشفیات ۲۵ ساله کشور، تقریباً معادل ۱۱ درصد تولید تریاک در افغانستان طی مدت مذکور می باشد (وردی نیا، ۱۳۸۴).

از طرف دیگر بررسی ادوار مدیریت اعتیاد در ایران نشان می دهد که بعد از انقلاب خط مشی های گوناگونی پیرامون اعتیاد و مصرف مواد مخدر اتخاذ شده است و اگر چه روند این مدیریت به سمت درک واقع بینانه و علمی حرکت کرده اما به دلیل سرعت قابل ملاحظه ی رشد و تحول اعتیاد، اثرات قابل توجهی بر فرآیند موجود نداشته است (مدنی، ۱۳۸۶).

این پژوهش براساس رویکردی جامعه شناختی و با مبنا قراردادن خرده فرهنگ مصرف به عنوان یک مرجع مهم ارزشی و هنجاری برای ایجاد یا تقویت کنش های انسانی به بررسی نقش خرده فرهنگ

---

^۱- social problem

مصرف تریاک در میان مردم کرمان خواهد پرداخت. آشکار است که برداشت های اعضای جامعه در باب «درست یا نادرست» و «صواب و ناصواب» کاملاً بستگی به آداب و رسوم و سنن متداول دارد که در خلال فرایند جامعه پذیری و تجارب فرهنگی، و گروهی و بدون نیاز تکیه بر واقعیت در ذهن اعضای جامعه جایگزین می شود و در نهایت به عینک هایی بدل می شود که فرد جهان پیرامون خود را از طریق آن مشاهده و براساس آن عمل می کند (سلیمی و دیگران، ۱۳۸۰). بنابراین، مطالعه خرده فرهنگ ها در زمینه کجروی و به ویژه مسأله اعتیاد از اهمیت بالایی برخوردار است.

درباره چگونگی شکل گیری این باورها و نگرش های مثبت در ارتباط با تریاک باید گفت براساس شواهد تاریخی، استعمار انگلیس در سال ۱۸۵۱، تبلیغات وسیعی را به منظور مفید جلوه دادن مواد مخدر از جمله تریاک با ذکر خواص پزشکی آن تبلیغ و مردم را به تریاک کشی تشویق کرده و مبلغان و دلالان و مزدوران خود را به مناطق مختلف ایران گسیل داشت تا تریاک را به عنوان دارویی ضد درد معرفی کنند، شیوه کشیدن تریاک را به مردم بیاموزند و بدین وسیله مصرف بیشتر تریاک را در بین ایرانیان رواج دادند (شاکرمی، ۱۳۶۸).

نقطه عزیمت در این جست و جوی تازه، تفکر در خرده فرهنگ مصرف تریاک در شهر کرمان است که در پویش تاریخی و در بستر زمان شکل گرفته و انجام مطالعات اجتماعی و فرهنگی و واری و سنجش علمی به عنوان یک نیاز احساس می شود. شناخت بسترهای فرهنگی، تاریخی و اجتماعی مؤثر بر معضل اعتیاد به تریاک از اساسی ترین نیازهای بنیادی در امر برنامه ریزی برای حداقل، کاهش نرخ اعتیاد به این ماده مخدر در آینده است.

اغلب دیدگاه های موجود در حوزه مصرف تریاک و مواد مخدر، بیشتر کمی بوده و با رویکرد جامعه شناسی انحرافات و تئوری های کجروی این مسأله را بررسی کرده اند. در این راستا، تحقیق حاضر به بررسی نقش خرده فرهنگ موجود در زمینه مصرف تریاک می پردازد.

وضع موجود نشانگر عدم توجه جدی به خرده فرهنگ مصرف مواد مخدر و به طور خاص تریاک می باشد که در این حوزه خلاء پژوهشی نیز کاملاً محسوس است. در این راستا مسأله ی اصلی پژوهش حاضر این است که خرده فرهنگ مصرف تریاک در کرمان چگونه است؟، نظام معانی ذهنی مصرف کنندگان چه ابعاد و خصیصه هایی دارد؟ و مشارکت کنندگان چگونه مصرف تریاک و پدیده های مرتبط با

آن را توصیف می کنند؟.

۱-۳- ضرورت انجام تحقیق

اعتیاد به مواد مخدر همه ساله دهها هزار قربانی از مردم جهان می گیرد، صدها هزار میلیارد دلار هزینه بر آن تحمیل می کند و خسارت های عظیم و غیر قابل اندازه گیری به افراد، خانواده ها و کل جامعه جهانی وارد می آورد. در ایران به علت قرار گرفتن بر سر راه ترانزیت مواد از افغانستان به سایر کشورهای دنیا و سایر علل مربوط، سهم نابرابری از خسارات مواد مخدر به مردم می رسد؛ سالیانه میلیاردها تومان هزینه مبارزه با قاچاقچیان، خرده فروشان داخلی و همچنین مداوای معتادان و حمایت از خانواده های درگیر با مواد مخدر می شود و بر اساس آمار ارائه شده از طرف مقامات مسئول، بیش از دو میلیون نفر (سال ۱۳۸۳) معتاد و قربانی مواد مخدر شده و خانواده های بسیاری از آنان نیز متلاشی گردیده اند (صدیق سروستانی، ۱۳۸۷). در سال ۱۹۹۹ پژوهشی در ده مکان از محل های بزرگ شهری در ایران انجام گرفت که نشان داد که یک میلیون و دویست هزار نفر برابر با دو درصد از جمعیت کل کشور ایران از سوء مصرف مواد مخدر رنج می برند (Macdonald, ۲۰۰۷).

از آنجا که مصرف تریاک به عنوان یکی از قدیمی ترین مواد مخدر به معضلی جهانی تبدیل شده است، و کشور ما آسیب های زیادی را چه به صورت اقتصادی و چه به صورت اتلاف سرمایه های انسانی متحمل شده است و از طرف دیگر این ماده علی رغم داشتن آسیب های متعدد، در کرمان بسیار آسان در دسترس افراد قرار گرفته و مصرف می شود؛ و همچنین به علت وجود سابقه تاریخی مصرف تریاک در کرمان و استفاده های دارویی که در گذشته از این ماده می شده است، مصرف آن در خیلی از موارد با تایید اجتماعی روبه رو شده است. علاوه بر این تحقیقات مقدماتی و تجربیات روزانه ما حکایت از وجود خرده فرهنگی دارد، که مصرف این ماده مخدر را دامن می زند.

از طرفی اعتیاد به مواد مخدر پدیده ای جدید و خاص زندگی مدرن است؛ چرا که مصرف مواد مخدر اگر هم در گذشته وجود داشت، به عنوان اعتیاد و یا انحراف شناخته نمی شد. اما با گسترش فرهنگ مدرن، ارزش ها و هنجارهای مدرن نیز رواج یافته و کنش ها و رفتارهایی چون اعتیاد به مواد مخدر متعارض با هنجارها تلقی شده و علم جامعه شناسی نیز که وظیفه ی شناخت و تأثیرات هنجارها را دارد، انحرافات اجتماعی را مورد کاوش و پژوهش قرار داده و به تبیین علل و عوامل پیامدهای انحرافات می

با وجود اینکه موضوع مورد بررسی، موضوعی مهم و مسأله ای بحران زا برای اغلب قشرهای اجتماعی است، آمارهای رسمی و غیر رسمی موجود پیرامون این پدیده، گویای گستردگی و دامنه دار بودن آن است؛ از طرفی خلأ پژوهشی در زمینه ی بررسی خرده فرهنگ مصرف تریاک و نظام معانی مصرف کنندگان نیز بر اهمیت و ضرورت این پژوهش می افزاید. از آن جا اغلب تحقیقات انجام شده در ایران، از رویکرد کمی استفاده کرده اند، یافته های حاصل از این گونه تحقیقات به علت پیچیدگی پدیده اعتیاد از اعتبار بالایی برخوردار نبوده، و در نتیجه راهگشای معضل مواد مخدر نیستند. همچنین مشاهدات و تجربیات میدانی نگارنده که خود، بومی کرمان است نشانگر این امر می باشد که مصرف تریاک، به عنوان اولین و مهمترین ماده مخدر در کرمان تبدیل به امری عادی شده و قبح آن نیز تا حد زیادی از بین رفته است. از آنجا که اعتیاد یک بیماری اجتماعی است که عوارض جسمی و روانی دارد و تا زمانی که به علل گرایش توجه نشود، درمان جسمی و روانی برای مدت کوتاهی نتیجه خواهد داد و شخص معتاد دوباره گرفتار مواد مخدر می گردد (فرجاد، ۱۳۷۷)؛ باید عوامل زمینه ساز گرایش افراد به مصرف مواد مخدر از جمله تریاک به صورت ویژه مورد توجه قرار گیرد. بر اساس تحقیقی که توسط کلهر (۱۳۸۷)، با عنوان "شکاف های منطقه ای در نگرش ایرانیان به مصرف مواد مخدر" انجام شد و ذهنیت مردم مناطق مختلف کشور را نسبت به مصرف مواد مخدر مورد بررسی قرار داده است، مردم استان های بندر عباس و کرمان گرایش عینی و ذهنی مساعد تری به مصرف مواد مخدر در مقایسه با بقیه استان ها دارند که این مسأله خود بر ضرورت انجام پژوهش حاضر می افزاید.

پژوهش حاضر به علت ماهیت موضوع آن، از روش شناسی کیفی مردم نگاری^۱ بهره می گیرد که روشی برای توصیف فرهنگ و زندگی روزمره مردم محسوب می شود (فکوهی، ۱۳۸۵). روش مورد استفاده برای تجزیه و تحلیل داده ها روش نظریه زمینه ای^۲ است، روشی که برای چنین مطالعاتی بسیار فایده مند است و تاکنون در حوزه اعتیاد از این روش استفاده مطلوبی به عمل نیامده است و با بهره گیری از این روش شناسی می توان زوایای جدیدی از مسأله اعتیاد را روشن کرده و زمینه را برای ارائه ی راهکارهای جدید فراهم نمود. راهکارهایی که هم جهت با راهبرد کاهش تقاضاست.

---

^۱ - ethnography

^۲ - Grounded theory

۱-۴- اهداف تحقیق

هدف کلی طرح:

این پژوهش در صدد دستیابی به یک هدف کلی و چند هدف جزئی به شرح زیر می باشد:

هدف کلی: بررسی مردم نگارانه خرده فرهنگ مصرف تریاک در شهر کرمان

اهداف جزئی:

- ۱- توصیف برخی کنش های روزمره زندگی مصرف کنندگان تریاک در شهر کرمان
- ۲- توصیف و فهم بستر های فرهنگی تسهیل گرمصرف تریاک
- ۳- کشف و فهم ارزش ها، هنجارها و باورهای مشارکت کنندگان
- ۴- کشف و فهم شرایط و بسترهای شکل گیری نظام معانی ذهنی و خرده فرهنگ مصرف تریاک
- ۵- کشف و فهم پیامدهای قرار گرفتن در شرایط و اتخاذ راهبردهای کنش / کنش متقابل
- ۶- ارائه ی راهکارهای جدید برای رویارویی با پدیده پیچیده مصرف تریاک در راستای استراتژی کاهش تقاضا

۱-۵- فرضیه ها / سؤالات تحقیق

در روش شناسی کیفی، سؤالات معمولاً در فرآیند پژوهش خلق و جرح و تعدیل می شود. پیرامون جایگاه "فرضیه" در کارهای کیفی و به طور خاص نظریه زمینه ای به علت استراتژی نظریه سازی معمولاً در آغاز کار شکل نمی گیرد. همان گونه که اشتراوس و کوربین اشاره می کنند (۱۳۵؛ ۱۰۳؛ ۱۹۹۸) فرضیه محصول گزاره های رابطه ای است که بین مقوله ها و زیر مقوله ها بوجود می آید و طبیعتاً فرضیه در خلال کار و یا در آخرین مرحله تجزیه و تحلیل داده ها خلق می شود این امر محقق را از طرح فرضیه آن گونه که در روش شناسی کمی مطرح می شود، بی نیاز می سازد.

در این جا محورهایی که سؤالات پژوهش از آنها نشأت می گیرد ارائه می شود.

- ۱- درک، تفسیر و توصیف مردم از تریاک چگونه است؟

۲- شرایط و زمینه های این خرده فرهنگ کدامند و چگونه عمل می کنند؟

۳- مشارکت کنندگان و مصرف کنندگان تریاک، در بسترها و شرایط فوق چگونه عمل می کنند؟

۴- پیامدهای اتخاذ راهبردهای کنشگران، برای آن ها چگونه است ؟

۱-۶- تعریف مفاهیم و اصطلاحات

از آن جا که در تحقیقات کیفی بر خلاف تحقیقات کمی مفاهیم در جریان تحقیق خلق می شوند و وابسته به متن پژوهش می باشند، امکان یک تعریف ثابت از آنها میسر نیست و با توجه به این اصل تنها چند مفهوم اولیه و وابسته به عنوان پژوهش تعریف می شوند.

بررسی مردم نگارانه^۱:

پژوهش مردم نگارانه اساساً تشریح اتفاقاتی که در زندگی یک گروه رخ می دهد، با توجه ویژه به ساختارهای اجتماعی و رفتار افراد ضمن احترام به عضویت گروهی آنها، و تفسیر معنای فرهنگ گروه را شامل می شود. بنابراین مردم نگاری برای هر دو (ضبط داده های اولیه داده ها و تفسیر معنی آنها) مورد استفاده قرار می گیرد (Taft, ۱۹۸۸).

مردمنگاری به معنای واقعی کلمه به تصویر کشیدن مردم می باشد. یک مردمنگاری توصیفی نوشته شده از یک فرهنگ - آداب و رسوم، باورها، و رفتار خاص بر اساس اطلاعات جمع آوری شده از طریق کار میدانی می باشد (Harris & Johnson, 2000).

از نظر لغوی روش مردم نگاری یعنی، توضیح و معرفی یک قبیله یا قوم، ولی از نظر روشی، یعنی روش تحقیق عملی و مطالعه زمینه ای، و مجموعه روش های گردآوری اطلاعات جهت توصیف یک فعالیت خاص اجتماعی و یا نوع زندگی دسته ای از افراد جامعه می باشد (Laplantine, ۲۰۰۰).

خرده فرهنگ^۱ :

اصطلاح خرده فرهنگ به گونه های مختلف فرهنگی که توسط بخش های خاصی از جامعه نمایش داده می شود ، اشاره دارد. خرده فرهنگها به وسیله یک یا دو ویژگی جداگانه مشخص از فرهنگ بزرگتر مجزا نشده اند، بلکه آنها سیستم های نسبتاً منسجم فرهنگی را تشکیل می دهند (Milton Yinger, ۱۹۷۷).

خرده فرهنگ ها، گروه هایی هستند که ویژگی های مشترک آنها هنجارها و باورهای مشترک است (Trice & Beyer, ۱۹۹۳).

خرده فرهنگ، رفتار و اعتقادات گروه خاصی از مردم در یک جامعه می باشد که با اکثریت اعضای جامعه متفاوت می باشد. مانند خرده فرهنگ جنایی، خرده فرهنگ مواد مخدر، خرده فرهنگ جوانان و غیره (Oxford, ۲۰۰۵).

خرده فرهنگ یک ابزار مفهومی و روش شناختی مهم در تحقیقات مردم نگارانه استفاده از مواد مخدر و آسیب های مربوط به مواد مخدر، خصوصاً استفاده از مواد مخدر سنگین در میان جمعیت به حاشیه رانده شده است (Moor, ۲۰۰۴).

نظریه زمینه ای^۲ :

نظریه زمینه ای نظریه ای می باشد که در طی فرایند تحقیق از داده هایی که به طور منظم جمع آوری و تجزیه و تحلیل شده اند، به دست می آید (Strauss&Corbin, ۱۹۹۸:۱۲).

روش نظریه زمینه ای یک روش شناسی نظام مند در علوم اجتماعی است که در بر گیرنده کشف نظریه از طریق تحلیل داده ها می باشد (Patricia & Barry, ۱۹۸۶).

تریاک^۳ :

تریاک یک ماده مخدر، اعتیاد آور، معطر، قهوه ای مایل به قرمز، تلخ مزه ی سنگین است که از

---

۱ - Subculture

۲ - Grounded theory

۳ - Opium

عصاره خشخاش تهیه می شود و به طور غیر قانونی به عنوان یک داروی مخدر مصرف می شود. گاهی اوقات این ماده به عنوان داروی ضد درد مورد استفاده قرار می گیرد (oxford, website).

تریاک شیره ای است که در پوست کونکار وجود دارد. در آخرین روزهایی که هنوز این پوست سبز و تازه است به آن تیغ می زنند، تریاک به صورت شیره سیال که سفید مایل به زرد است از آن خارج شده و پس از اینکه مدتی در هوا ماند، منعقد و تیره رنگ می گردد.

تریاک یا افیون را از خیلی قدیم می شناخته اند. بقراط و معاصرین او ذکر از آن نموده و پزشکان یونانی و رومی آن را به کار می برده اند. ابوعلی سینا و رازی اولین کسانی هستند که افعال و خواص تریاک را بوجه کاملی تعریف و تفسیر نموده اند و این دارو را وارد «تراپوتیک» نموده اند و در تمام کتب طب قدیم ایران فصول جامعی از خواص تراپوتیکی و فرمول معجون های گوناگون این دارو می توان یافت که به عنوان مسکن قوی بکار می رفته است (دهخدا). تریاک در ابتدای مصرف شخصی، مُسکن است و اثر ضد ترس و ضد افسردگی دارد و مصرف کننده احساس شادی و اعتماد به نفس و قدرت می کند. اما مصرف دراز مدت آن، آثار منفی زیادی از جمله سستی عضلات، ضعف اراده، کم اشتها، یبوست، مشکلات ریوی و کبدی و همچنین ضایعات مغزی به همراه دارد (صدیق سروستانی، ۱۳۸۷).